



ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

Οι δρόμοι του Αρχάγγελου

Μόλις έκλεισα την τελευταία σελίδα των «Δρόμων του Αρχάγγελου» του Μίκη Θεοδωράκη (εκδόσεις «Κέδρος»), βρέθηκα κιόλας στη γραφομηχανή, με έντονη την ανάγκη να γράψω. Θα μπορούσα να περιγράψω το βιβλίο με μια φράση, και θα 'ταν ίσως αρκετή: Ένα κάλεσμα για συνομιλία, ένα ερέθισμα για συζήτηση, αλλά και για περιπλάνηση του νου και της καρδιάς.

Πάντα έχει ο Μίκης αυτό το χάρισμα να μεταδίδει άμεσα και ζεστά αυτά που νιώθει. Είτε σαν μουσικός, είτε σαν συγγραφέας, είτε σαν απλός συνομιλητής. Δεν πάει μήνας ακόμα που τον είδαμε στο Βραχάτι, αλλά ζωντας απλώς καρέκλες και χώρους, πρώτα χωρίς το απόγευμα στη βεράντα, ύστερα πάνω στο γραφείο και αρχείο του, και τέλος στις αναπαυτικές πολυθρόνες του σαλονιού, προινές για ώρες. Και μέσα σ' εκείνη την «εξωγήνηνη», θα την έλεγα, ευφορία, που χαρακτηρίζει μονάχα τους μεγάλους, ξεδίπλωνε σελίδες των «Δρόμων». Μπερδεύομαι τώρα και δεν είμαι σίγουρη αν εκείνη τη λεπτομέρεια την άκουσα από τα χείλη του ή τη διάβασα στο φρέσκο ακόμα βιβλίο που έχω μπροστά μου. Μα μήπως έχει αυτό σημασία; Κι ο ίδιος ο Μίκης καθόλου δεν νοιάστηκε για τις λεπτομέρειες, όπως να ξεχωρίζει παραγράφους και κεφάλαια, προφορικό και γραπτό λόγο, αναμνήσεις και φαντασία, πρωτεύοντα και δευτερεύοντα γεγονότα. Καθόλου δεν νοιάστηκε για λογοτεχνικούς κανόνες, έγραφε με τη σιγουριά του ρήτορα, με τη βιασύνη του έφηβου, με το πάθος του καλλιτέχνη. Ο λόγος του ρέει σαν ένας χειμαρρός, όπως όλη η δημιουργία του, όλη η ζωή του.

Κλείνοντας την τελευταία σελίδα του πρώτου τόμου, που φτάνει ως το καλοκαίρι του 1943, όταν δηλαδή ο Μίκης ήταν δεκαοχτώ χρονών, έχεις την εντύπωση ότι ήδη διαβάσες τη βιογραφία ενός αιώνιοβιου. Τόσα γεγονότα, τόσες μνήμες, τόση δημιουργία, πριν καλά καλά έρθει σ' επαφή με την πραγματική μουσική. Το βιβλίο, όπως λέει ο ίδιος ο Μίκης, άρχισε να γράφεται όταν κάποια στιγμή αποφάσισε να συγκεντρώσει το υλικό των τραγουδιών του και γενικά την ποίηση, που είχε κατά καιρούς μελοποιήσει. Και δεν είναι λίγη αυτή η Ποίηση: Σολωμός, Κάλβος, Βαλαωρίτης, Μαβίλης, Παλαμάς, Δροσίνης, Γρυπάρης, Βάρναλης, Καρυωτάκης, Σικελιανός, Σεφέρης, Βρεττάκος, Ρίτσος, Ελύτης, Γκάτσος, Κατσάρος, Αναγνωστάκης, Λειβαδίτης, Χριστοδούλου, Ελευθερίου, Γκουφας, Νεγρεπόντης, Λόρκα, Ελύαρ, Νερούντα και άλλοι. Τότε, εξομολογείται, «σιγά-σιγά μπήκα στη σκέψη να διηγηθώ την ιστορία του κάθε, αν είναι δυνατό, τραγουδιού, του κάθε μελοποιημένου έργου». Έτσι αρχίζουν να λειτουργούν οι μνήμες, που στην περίπτωση του Μίκη έχουν μια



εκπληκτική διαύγεια, αφού περιγράφει στιγμές της νηπιακής του ακόμα ζωής, στη Χίο, τη Μυτιλήνη, τη Σύρο, κι αργότερα τα Γιάννενα, τ' Αργοστόλι, την Πάτρα, τον Πύργο, την Τρίπολη, όπου τον έπαιρνε η δουλιά του πατέρα του που ήταν Γενικός Γραμματέας στη Γενική Διοίκηση.

Οι μελετητές του έργου του Μίκη αλλά και τα εκατομμύρια θαυμαστές της μουσικής του και της πληθωρικής προσωπικότητάς του, θα βρουν σ' αυτό το βιβλίο, από πρώτο χέρι, πτυχές ολότελα άγνωστες της προσωπικής του ζωής, που όσο κι αν ο ίδιος λέει πως θα είναι περιορισμένες, του ξεφεύγουν και εισχωρούν με πονηρά χαμόγελα ανάμεσα στις γραμμές. Κι έτσι όπως διαγράφεται ο πανύψηλος, κοκκαλιάρης νεαρός, που νιώθει πάντα ξένος ανάμεσα στα παιδιά της επαρχίας, ο αναγνώστης αναπνέει το άρωμα της εποχής, σεργιανέει στα λιθόστρωτα των επαρχιακών πόλεων ή μέσα στα μικροαστικά σπίτια της Ελλάδας του μεσοπολέμου, του φασισμού, του πόλεμου, της κατοχής.

«Μόνο σ' ένα καπρίτσιο — να πρόσθετα τη φράση «παρά φύσιν»; — θα μπορούσε να αποδοθεί το γεγονός ότι ένα παιδί που έζησε από τη Χίο στην Αθήνα τα πρώτα του δεκαοχτώ χρόνια οδηγήθηκε στη μουσική... Από κεινο που λέμε «μουσική υποδομή» η Ελλάδα, ιδιαίτερα εδώ και μισό αιώνα, δεν είχε ίχνος... ούτε φυσικά υπήρχε το ραδιόφωνο για να έχεις, όπως σήμερα, μουσικά ακούσματα».

Μέσα λοιπόν σ' αυτή την ατμόσφαιρα της φτώχειας, της αμάθειας αλλά και της δυσπιστίας και της εχθρότητας των συνομηλικών του, αναπτύχθηκε ο μικρός Μίκης με τα λιγότερα δυνατά εφόδια που μπορεί να έχει ένα παιδί με ταλέντο. Για καλή του τύχη όμως είχε μια οικογένεια ωραία, γονείς που είχαν έφεση προς τη γνώση,

μία μητέρα που τραγουδούσε κι έναν πατέρα που διάβαζε και μπόλικους θείους και θειές και παππούδες και γιαγιάδες.

«Το σπίτι μου, η οικογένειά μου, ήταν το καταφύγιό μου, η σπηλιά μου, ο μοναδικός μου κόσμος. Είχα τις ιστορίες του πατέρα μου και της μητέρας μου. Αυτή μου μιλούσε για τον Τσεσμέ και τη ζωή της στη Μικρασία. Ο άλλος, πάλι, μου μιλούσε για την Κρήτη, το Γαλατά...».

Σ' όλο το βιβλίο ο Μίκης γυρίζει και ξαναγυρίζει με στοργή προς τη μάνα και τον πατέρα του, πότε για να θυμηθεί το τάδε τραγούδι που το 'γραψε για κείνη, για να το τραγουδάνε μαζί, πότε για να μιλήσει για τη διακριτική παρουσία εκείνου σε κάθε δύσκολη στιγμή, σε κάθε τρελή πράξη αυτού του ατίθασου και ιδιοφυούς παιδιού.

— Ελάτε να σας δείξω το αρχείο μου, είχε πει κάποια στιγμή εκεί στο Βραχάτι, ο Μίκης και μας ανέβασε από την ξύλινη ελικοειδή σκάλα στο γραφείο του, στο πάνω πάτωμα. Οι τοίχοι γεμάτοι ως την οροφή δερμάτινους τόμους. Ανοίξτε όποιον τόμο θέλετε, λέει χαμογελώντας ο Μίκης. Ανοίγουμε και μένομε έκθαμβοι. Όλα τα γεγονότα της ζωής του, συναυλίες, κριτικές, φωτογραφίες, συνεντεύξεις, εκδόσεις δίσκων, δηλώσεις, ομιλίες, άρθρα, ό,τι γενικά αφορά τον Μίκη, μαζεμένα με στοργή και προσοχή αλλά και σχολαστικότητα, ταξινομημένα χρονολογικά και τοποθετημένα σε άλμπουμ που γεμίζουν ολόκληρους τόμους. «Όλα αυτά τα μάζευε ο πατέρας μου από τη μέρα που έβγαλα τον πρώτο μου δίσκο, και ακόμα πιο πριν. Κανένας πληρωμένος γραμματέας δεν μπορεί να κάνει όλη αυτή τη δουλιά. Τώρα συνεχίζει η Μυρτώ. Χρειάζεται κάτι παραπάνω από επαγγελματική συνείδηση, χρειάζεται αγάπη...».

Αυτή την αγάπη απλόχερα τη γυρίζει

στους γονείς του ο Μίκης. Λες και το βιβλίο είναι γραμμένο για να τους δώσει τους δυο πρωταγωνιστικούς ρόλους τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Αργότερα πρώτους ρόλους αρχίζουν να παίρνουν με τη σειρά, η Ποίηση, η Μουσική και τέλος η Μαρξιστική Ιδεολογία. Σιγά-σιγά η τελευταία θα εισχωρήσει τόσο αποφασιστικά στη ζωή και τη σκέψη του έφηβου, που θα κατευθύνει όλες τις πράξεις του.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου ο νεαρός μαθητής του γυμνασίου, μπαίνει για καλά στην Αντίσταση. Με την παρθενικότητα του νέου παιδιού και το πάθος του καλλιτέχνη τα δίνει όλα για όλα. «Λες κι είχα το κοκκαλάκι της νυχτερίδας», γράφει κάπου. Ο θάνατος περνά ξυστά από δίπλα του σε πάρα πολλές περιπτώσεις. Κι αυτός λες και τον περιγελά, παίζει μαζί του το κρυφτό. Στις μάχες κουβαλά τα χειρόγραφα της Πρώτης του Συμφωνίας. Ως τότε είχε γράψει εκατοντάδες τραγούδια, πάνω σε στίχους που αγάπησε. Αυτό είναι το πρώτο του μεγάλο, συμφωνικό έργο. Και μαζί η εισόδός του, θριαμβευτική όσο και επίμοχθη, στον κόσμο της σύνθεσης, που γίνεται πια επάγγελμα του.

Μέσα από τις σελίδες των «Δρόμων του Αρχάγγελου» (Αρχάγγελος είναι ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, που την εικόνα του είχε βάσει η γιαγιά του στο προσκεφάλι του βαθιά πίσω στα παιδικά χρόνια) παρελαύνουν κατά καιρούς οι μεγάλες αγάπες του Μίκη: ο Παλαμάς, ο Σολωμός, η θάλασσα, το βουνό, τα γραμματόσημα, ο φωνογράφος, τα κορίτσια. Κι ύστερα η φιλοσοφία, Νίτσε, Σοπενχάουερ, Χέγκελ. Όλα αυτά αποτυπώνονται στα πρώτα έργα του. Σαν τον τυφλό, νάχρει ψηλαφητά, σ' ότι υπάρχει μέσα του και γύρω του. Σαν το σφουγγάρι απορροφά. Δεν είναι τυχαίο που η μνήμη του φέρνει στην επιφάνεια τόσες λεπτομέρειες. Ζει με ένα είδος μανίας το καθετί. Έχει έναν αυθόρμητο και μοναδικό τρόπο να διαλέγει, να απορρίπτει, να παραμερίζει και να προχωρεί. Έτσι στο ορμητικό του πέρασμα συχνά βρίσκει εμπόδια. Άλλοτε σκόπιμα, άλλοτε τυχαία. Πόσοι μπορούν να παρακολουθήσουν μια ιδιοφυία; Όπως πάντα, στο κατακάθι της πίκρα. Για πρόσωπα, καταστάσεις, τότε, τώρα. Ο Μίκης δεν θα 'ταν ο Μίκης αν δεν μιλούσε έτσι, χωρίς φόβο, χωρίς πάθος.

Ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου έχει φωτοτυπίες ανέκδοτων, άγνωστων έργων του. Κι ακόμα φωτογραφίες από τα μακρινά εκείνα χρόνια της παιδικής ηλικίας κι αργότερα, της εφηβικής και της γενικής. Η μοναδική προσωπικότητα του Μίκη έχει ήδη σχεδιαστεί. Ο αναγνώστης, αθέλα, τού, ξαναγυρίζει, μετροφυλλά, ξαναδιαβάζει αποσπάσματα. Και περιμένει, περιμένει τη συνέχεια. Που λες και είναι συνέχεια της πρόσφατης ιστορίας της Ελλάδας, με όλη την περιπλοκότητά της. Τους αγώνες της, τα τραγούδια της, τις μορφές και τις ασκήμιες της. Οι δρόμοι του Αρχάγγελου γίνονται ξαφνικά όλα τα μονοπάτια που οδήγησαν την Ελλάδα στο καλοκαίρι του 1985, όταν ο Μίκης τα είχε ήδη ξαναπερπατήσει βήμα προς βήμα.